

Сучасна система міжнародних відносин, у формуванні якої важливу роль відіграватимуть альтернативні теорії глобалізації, буде спроможна уникнути згаданої вище цивілізаційної катастрофи – конфлікту Заходу та Ісламського світу. Тобто взаємне визнання і повага історичних, культурних, релігійних традицій та соціальних норм мають стати її підґрунтям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горнштейн Т. Н. Философия Николая Гартмана. (Критический анализ основных проблем онтологии) / Т.Н. Горнштейн - Л.: Наука, 1969.г. — 280 с.
2. Климовицкий С.В. Решение проблемы когерентности в современных западных социологических теориях: автореф. дис. канд. социол. наук: 22.00.01 / Климовицкий С.В. – Москва: Институт социально-политических исследований РАН, 2008. – 20с.
3. Дугин А. Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века / А. Дугин. – СПб.: Амфора. ТИД Амфора, 2007. – 382 с.
4. Sadiki L. The Search for Arab Democracy: Discourses and Counter-Discourses / L. Sadiki - India: C. Hurst & Co. Ltd, 2004 – 215 p.
5. Rogan E. The Arabs. A History / E. Rogan – London: Penguin Books, 2009 – 553 p.
6. Уотт У.М. Мухаммад в Медине / Пер. с англ. – СПб: Издательство „Диля”, 2007. – 480 с.
7. Делягин М.Г. Мировой кризис: Общая теория глобализации / Курс лекций. – 3е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2003. – 768 с.

УДК 342.1

Вауліна Ф. В.

Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна

ПОТЕНЦІАЛ КОНСОЛІДАЦІЇ РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті розглянуто поняття „ідентичність”, його основні види та роль в життєдіяльності індивіда. Проаналізовано поняття релігійної ідентичності та його місце в житті сучасних українців. Автор розглядає можливість використання релігійної ідентичності як основи для формування національної ідеї України.

Ключові слова: релігійна ідентичність, релігійність, консолідація.

Вауліна Ф. В.

КОНСОЛИДИРУЮЩИЙ ПОТЕНЦИАЛ РЕЛИГИОЗНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

В статье рассмотрено понятие „идентичность”, его основные виды и роль в жизнедеятельности индивида. Проанализировано понятие религиозной идентичности и его место в жизни современных украинцев. Автор рассматривает возможность использования религиозной идентичности как основы для формирования национальной идеи Украины.

Ключевые слова: религиозная идентичность, религиозность, консолидация.

CONSOLIDATING POTENTIAL OF RELIGIOUS IDENTITY

In the article the notion of "identity", its main types and role in the person's life are considered. The concept of religious identity and its place in the life of Ukrainians are analyzed. The author examines the use of religious identity as the basis for the formation of the national idea of Ukraine.

Key words: religious identity, religion, consolidation.

Глобалізаційні процеси, що набирають обертів у сучасному світі, роздуми про те, що наразі більша частина людства втрачає усвідомлення того, ким власне вона є, ведуть до того, що на передній план виходять питання про ідентичність особистості та про місце, яке вона посідає у системі цінностей індивіда.

Поруч з цими проблемами актуальності набувають питання релігійності, релігійної ідентичності та секуляризованості сучасного суспільства. Глобалізація ж та прагнення України вступити до Європейського Союзу, бути активним учасником міжнародних процесів та сильним членом міжнародного співтовариства виводять питання про самоідентифікацію українства на передній план.

Проблема ідентичності доволі розгалужено та детально презентована в науковій літературі. Так, загальне поняття ідентичності та релігійної ідентичності зокрема, розкриваються в роботах таких дослідників, як: Е. Сміт, С. Гантінгтон, Е. Еріксон, Ч. Тейлор, М. Заковоротна, Г. Люббе, В. Хесле, П. Бергер та Т. Лукман. Також цієї тематики торкаються й такі вітчизняні дослідники, як Т. Стефаненко, П. Гнатенко, М. Козловець, І. Дзюба, Г. Касянов, М. Попович, І. Пасько, В. Попов та ін.

Метою даної статті є вивчення місця, що посідає релігійна ідентичність у свідомості українців, та з'ясування того, яким чином вона впливає на їхні погляди стосовно держави й суспільства.

Питання, що стосуються поняття „ідентичність”, є досить дискусійними у сучасній науковій думці. Їхня дискусійність викликана тим, що деякі автори використовують це поняття, не пояснюючи, що мається на увазі, інші говорять про ідентичність лише в контексті її окремих частин – соціальної, релігійної, регіональної, абощо, треті взагалі не визнають права використання цього терміну. Висловлюючи незгоду з останніми, слід відзначити, що неможливо уявити людину без її ототожнення з певною соціальною групою, до якої вона належить або ж без її усвідомлення власного „я”, що теж входить до поняття „ідентичність”.

Людина пізнає і розпізнає не тільки світ, але й саму себе і своє оточення. Вона зайнята пошуками соціальної, національної, конфесійної, психологічної, гендерної ідентичності. Одна з них може подавлятися, інша – виходити на передній план і ставати домінуючою в комплексі варіантів ідентичності [1].

Ідентичність – це відповідь на питання про те, хто ми такі [2, с. 55].

Ідентичність (*лат. identicus – тотожний, однаковий*) виявляється у зосередженості людини на собі, в ототожненні її з соціальною групою та оточенням, у визначенні цінності людини та її соціальної ролі [3].

Визначити власну ідентичність вимагають від людини умови її зовнішнього життя. Вона змінюється залежно від контексту, в якому існує. За спостереженнями М. М. Козлової, у радянську епоху людина повинна була стати носієм культури нового типу, опанувати її мову. Це не завжди означало повну ідентичність з новою культурою, хоча людина прагнула її продемонструвати, наприклад, в особистих записках. З точки зору дослідника, важко назвати цю ідентичність особистісною – це ідентичність соціальна [1].

На думку С. Московіті, основу ідентифікаційної матриці людини складає велика сукупність ідентичностей. І саме та ідентичність, яка стає провідною на певний момент, організує свою ієрархію і свій порядок у структурі ідентифікаційної матриці. Саме вона визначає параметри, за якими відбувається соціально-психологічне порівняння [4].

Е.Еріксон стверджує, що ідентичність індивіда ґрунтується на двох спостереженнях, які існують водночас: відчутті тотожності самому собі та неперервності свого існування в часі та просторі й усвідомленні того факту, що твої тотожність і неперервність визнаються оточуючими [3].

Ідентичність – це динамічна структура, яка розвивається упродовж всього людського життя, причому цей розвиток є нелінійним і нерівномірним, він проходить через подолання криз ідентичності, може йти як у прогресивному, так і у регресивному напрямку.

мі. Відповідно, ідентифікація розглядається нами як процес, включений в цілісну життєдіяльність суб'єкта, нерозривно пов'язаний з когнітивною, емоційною, ціннісно-смысловою та поведінковою сферами особистості, зумовлений її потребами, мотивами, цілями і установками, опосередкований мовою, нормативно-звичаєвими, знаково-символічними, ідейно-образними та ціннісно-смысловими системами культури [5].

Найчастіше виділяють два аспекти ідентичності: особистісний і соціальний. Особистісна ідентичність – це динамічна структура, яка визначається прагненням людини до цілісності, вона розвивається протягом усього життя, проходить через подолання криз, може змінюватися в прогресивному і регресивному напрямках. Зміни ідентичності зумовлені соціальними змінами. Соціальна ідентичність – це цілісне динамічне утворення, яке виступає як система ключових соціальних конструктів особистості. Вона активно конструюється суб'єктом, котрий перебуває у ситуації переоцінки свого місця в новому соціальному середовищі, під час соціального порівняння. Соціальна ідентичність є когнітивно-мотиваційною основою сприйняття індивідом соціальних цінностей [4].

Одним із видів соціальної ідентичності є релігійна ідентичність. Під релігійною ідентичністю розуміється певна спільність уявлень членів суспільства щодо його релігійної сфери. При цьому релігійна ідентичність нації може бути як конфесійно гомогенна, так і плюралістична. Головне, щоб цей стан прийняли в суспільстві, щоб не було його оскарження й ревізійнізму [6].

Релігійна ідентичність це когнітивна система, що виконує роль регулятора поведінки особистості у відповідних умовах. Вона містить у собі дві підсистеми: особистісну (екзистенційну) та соціальну. Перша стосується самовизначення в термінах сакрального простору, які задають узагальнений релігійний етос. Друга складається з окремих ідентифікацій і визначається належністю особи до певних релігійних конфесій [7].

Релігійна ідентичність може вибиратися і конструюватися індивідами залежно від їхнього досвіду, диспозицій, очікувань та інтересів. Мотиви і пошуки індивідів, що впливають на послаблення релігійних інститутів, виявляються не менш значимими, ніж форми організації релігійних вірувань і практик. Релігійна ідентичність відіграє роль, ідентифікаційного та інтегративного

маркера, і виступає одним із найважливіших факторів соціалізації сучасної молоді [8].

Релігійна ідентичність залежить від політичних, соціальних, економічних, культурних та інших умов, які пропонують сьгодні сучасні реалії, в яких проходить процес соціалізації. Аналіз відносин між внутрішньою динамікою віри, роллю зовнішніх впливів, іншими сферами побудови ідентичності дуже важливий. Те, яким чином відбуватиметься сьгодні передача релігійної культури не тільки через тексти, а й через взаємодію людей, є головною умовою відтворення релігійної традиції та релігійних інновацій [8].

Україна відома як країна з достатньо високим рівнем толерантності до представників різноманітних релігійних конфесій. Процес становлення християнства, укладення та поширення релігійної унії на теренах Заходу країни та розділення православних конфесій сприяє формуванню релігійного плюралізму на території України. Не можна відкидати і факту існування на теренах держави досить великої частки мусульманської та іудейської спільноти.

Період, що минув з часів отримання Україною незалежності, характеризується бурхливим розростанням інституційної структури різноманітних релігійних напрямів. За часів існування Радянського Союзу релігійна сфера перебувала під значним тиском держави. Після більшовицької революції релігію намагалися викоринити насильницьким шляхом, руйнуючи церкви, конфіскуючи культові предмети, знищуючи церковну інфраструктуру (священиків, заклади релігійного виховання тощо). Під час та після Великої Вітчизняної війни підхід трохи змінився – церква отримала певну автономію, насильницький вплив на неї було значною мірою обмежено. Боротьба перейшла до сфери ідеологічного, неформального тиску на віруючих, а реалізація релігійних потреб значною мірою залишалася ускладненою [9].

Після проголошення незалежності завдяки режиму відкритості й релігійної свободи Україна отримала такі сприятливі передумови для віднайдення власної релігійної ідентичності, яких ніколи не мала. Тому поліконфесійність українського суспільства не є перешкодою відновлення втрачених ідентичностей, а навпаки, є основною передумовою знаходження нової інтегральної релігійної ідентичності [6].

Опитування, що було проведено Київським міжнародним інститутом соціології, зафіксувало досить велику релігійність насе-

лення сучасної України (за випадковою вибіркою було опитано 2036 респондентів, що за всіма демографічними, освітніми та регіональними ознаками репрезентують доросле населення старше 18 років, яке постійно проживає на території України).

Дослідження показало, що частка тих, хто називає себе релігійною людиною, наближається до 90 %. Цікавим є той факт, що релігійність населення змінюється з Заходу на Схід, тобто найбільш релігійним є населення Заходу України, в той час як релігійність населення зменшується на Сході. Втім, говорити про „меншу” релігійність Сходу можна досить відносно, оскільки частка релігійності зменшується з 90 до 86 %.

Дані дослідження, що проводилось протягом 1993 – 2010 років на території України, вказують на досить вагому роль релігійної ідентичності в системі ідентичностей населення України.

У цих проектах упродовж 1993 – 2010 рр. було досліджено статево (або гендерну) ідентичність, особистісну; вікову; сімейну; соціально-професійну; майнову; релігійну; етнічну; метаєтнічну; місцеву (локальну); регіональну; національну (або громадянсько-політичну); європейську (або континентальну); планетарну (або загальнолюдську) та пострадянську ідентичність громадян України різних регіонів. Загалом було обстежено понад 30 000 респондентів віком від 18 до 85 років [5].

Особливості респондентів		„Християни”	„Православні”
Тип політичного само-визначення	Суб’єктний	48%	22%
	Досуб’єктний	52%	78%
Тип національно-культурного визначення	Повсякденний	32%	34%
	Ситуативний	16%	39%
	Екзистенційний	27%	20%
	Ціннісний	25%	7%
Рівень патріотичних почуттів	Високий	88%	37%
	Низький	12%	63%

З’ясувалося, що етнічна ідентичність представників першої і другої групи проявляється на різних рівнях інтенсивності (етнічна індиферентність, гіпоідентичність, нормальна ідентичність, гіперідентичність); що для представників першої і другої групи респондентів властиві чотири типи етнічної ідентичності (за типологією Беррі): а) моноетнічна ідентичність з власною етнічною групою (відповідно – 71% і 24%); б) змінена ідентичність, що постала на основі самоідентифікації з чужою етнічною групою (відповідно –

За даними цього дослідження, можна виділити такі типи релігійної ідентичності населення України: православну та християнську. Слід відмітити, що перший тип ідентичності більше притаманний Сходу України, в той час як другий – Заходу.

Цікавим є факт, що залежно від типу релігійної ідентичності змінюється і процес розстановки значення тієї чи іншої ідентичності для громадян.

Для представників групи „християни” характерна така ієрархія ідентичностей:

- 1) етнічна,
- 2) громадянсько-політична,
- 3) релігійна,
- 4) європейська,
- 5) регіональна,
- 6) метаєтнічна,
- 7) планетарна,
- 8) пострадянська ідентичність

Ієрархія ідентичностей групи „православні” є такою:

- 1) метаєтнічна,
- 2) етнічна,
- 3) пострадянська,
- 4) регіональна,
- 5) планетарна,
- 6) релігійна,
- 7) громадянсько-політична,
- 8) європейська ідентичність.

Також цікавою є залежність основних світоглядних принципів від типу релігійної ідентичності.

5% і 36%); в) біетнічна ідентичність (19% і 6%); г) маргінальна етнічна ідентичність (5% і 34%). При цьому чужа етнічна група розцінюється як така, що має вищий економічний і соціальний статус, ніж власна. Цей феномен пояснюється бажанням індивіда інтегруватися в домінуючу групу і таким чином здобути позитивний соціальний статус [5].

Таким чином, можна прослідкувати досить велику релігійність населення України та значний вплив релігійної ідентичності на сприйняття українцями самих себе, своєї

держави та ототожнення себе з іншими соціальними групами.

Результати наведених вище досліджень доводять, що, попри всезагальну впевненість у секуляризації сучасного суспільства, релігійність та релігійна ідентичність займає досить важливе місце в житті сучасного українства. Крім того, слід зазначити, що релігійна ідентичність населення України має досить довгу історію становлення. Українці довго сприймали нові віхи релігійного життя (протистояння християнізації, що прийшла на зміну язичництву, протидія становленню уніатської церкви), однак, засвоївши їх, вже не відходили від шляху сприйняття світу крізь призму релігійних догматів та релігійної символіки. Разом з тим необхідно зазначити і те, що на релігійність населення України не справила великого впливу навіть насильницька секуляризація, що відбувалася за часів панування більшовиків на території України.

З усього цього можна зробити висновок про те, що релігійна ідентичність населення України є досить „живучою”, адже її не змогли викоринити навіть дії влади, спрямовані на знищення релігійних традицій та нав’язування замість них світської ідеології. Це дає підстави стверджувати, що релігійна ідентичність може стати ґрунтом для формування національної ідеї України. Під цим мається на увазі те, що національна ідея має базуватися на основних засадничих елементах релігійної ідентичності, наприклад, сакральній символіці.

Національна ідея має містити у собі переважно емоційно-сакральні елементи, що є характерними для релігійного світосприйняття, замість раціональних. Національна ідея України має сприйматися на емоційному рівні, містити у собі основні сакральні елементи релігійної ідентичності, поряд, без сумніву, з досить великою часткою світської орієнтованості на цінність політичної незалежності. Іншими словами, національна ідея має бути продуктом синтезу світськості і релігійності українства, базуватися на основних сакральних символах і не раціональному, а емоційному осмисленні основних реалій українського життя та майбутнього держави.

Крім того, зважаючи на те, що більшість населення України відноситься все-таки до різних конфесій християнства, національна ідея у своїх пошуках релігійного підґрунтя має знаходити спільні риси в різних частинах християнства, підкреслювати їх та ставити вище за відмінності.

Ця необхідність стає ще більш значущою, якщо згадати про те, що одним із головних чинників „розколу” України на Захід і Схід є релігійна розділеність українців. Тож, пошук спільних рис між християнським конфесіями сприятиме консолідації українців в релігійній сфері.

Усе це означає, що, якщо згадати основні типи релігійної ідентичності громадян України, тобто „православний” та „християнин”, треба змінювати ідентичність перших до рівня ідентичності других. Тобто населення України могло б ототожнювати себе саме з „християнами”, не віддаючи переваги якійсь одній конфесії цієї релігії.

Для формування і поширення такої національної ідеї слід використовувати методи творення ідеології, що існували у Радянському Союзі за часів розвинутого становлення соціалізму. Як відомо, ідеологія цих часів носила яскравий характер світської релігії. Тобто для поширення ідеї про вищість Й. Сталіна над рештою людей та продукування міфу про „батька всіх народів” радянськими політичними технологами використовувалися суто релігійні методи. Навіть плакати, що зображували генералісимуса, були написані в кращих традиціях іконопису. Тобто для поширення національної ідеї слід використовувати саме ці методи, що були запозичені з релігійної сфери для домінування „ідеї великого Сталіна”.

Дієвість цього методу може бути доведена навіть прикладом сучасної Росії, де останнім часом активно поширюється ідея про великого вождя „всіх народів” та про велич його епохи. Цікавим з цих позицій є і факт написання ікони, на якій зображено Й. Сталіна. На цій іконі вождя зображено поруч з православною святою блаженною Матроною Московською. Причому, слід зазначити, що ікона написана в кращих традиціях доби сталінізму, оскільки Й. Сталін зображений вищим за святу, що свідчить про його більш високий статус, який демонструється на цьому зображенні.

Іншими словами, використання таких методів для поширення національної ідеї буде досить дієвим з точки зору її закріплення в свідомості громадян. Прикладом такого використання може бути створення і поширення символу України, на якому було б зображено символ, який би зайняв вище порівняно з іншими символами місце.

Сакралізація національної ідеї буде досить дієвою ще й з огляду на те, що для українства є досить сильною віра в надприродні сили. У народній пам’яті існує безліч

згадок про мавок, домовиків та решту добрих і злих надприродних істот, які справляли певний вплив на свідомість українця і тоді, коли християнство було вже досить поширеним на історичній території України. Водночас українці мають досить стійку традицію святкування Різдва, Трійці, Великодня. Навіть той факт, що 3 з 10 державних свят України [7] мають релігійний характер, свідчить про визнання владою великого значення релігійності для українців.

Без сумніву, більшість релігійних свят втрачають свій сакральний характер, тим не менше, вони є продовженням релігійної традиції українства і, з другого боку, це є виправданим з точки зору формування світської національної ідеї на їх підставі, адже залишається простір для „світськості”, а, отже, і до сприйняття світських ідей поруч із церковними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Солдатова Г. У. Этническая идентичность / Г. У. Солдатова – С.: Бахрус, 2000. – 656 с.
2. Крижанівський О.П. Історія церкви та релігійної думки в Україні: У 3 кн. - Кн. 3. / О. П. Крижанівський, С.М. Плохій. – К: Либідь. – 1994. – 336 с.
3. Іванюк І. Становлення ідентичності особистості в контексті зарубіжної психології [Електронний ресурс]/ І.Іванюк – Режим доступу: <http://www.univerua.rv.ua/12-14.11.09/pdf/Ivanuk.pdf>
4. Пилипович Л. Українські візії релігійної свободи і національної ідентичності [Електронний ресурс] / Л. Пилипович. – Режим доступу: http://www.socialscience.com.ua/journal_content/189/17e7a40d01aec98607a81108003dba41
5. Воропаєва Т. Формування релігійної та європейської ідентичності громадян України (1993 — 2010) [Електронний ресурс] / Т.Воропаєва. – Режим доступу: http://www.etnolog.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=107&Itemid=58
6. Парашевин М. Деякі особливості релігійності населення України [Електронний ресурс] / М. Парашевин]. – Режим доступу: <http://www.risu.org.ua/ukr/religion.and.society/analysis/article;28412>
7. Сакральна символіка як засіб конструювання релігійної ідентичності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iifpo.pp.net.ua/publ/11-1-0-96>
8. Процюк Р. Релігійна ідентичність нації як чинник побудови громадянського суспільства / Р. Процюк // Вісник Львівського університету. — 2004. – № 6. – С. 122-130
9. Минченко Т. К вопросу об определении идентичности в современном мире [Електронний ресурс] / Т. Минченко. – Режим доступу: <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/324/image/324-099.pdf>